

2015. gads būs Raiņa un Aspazijas 150. dzimšanas dienas gads. Augstu vērtējot abu rakstnieku daiļradi un patiesībā pat atzīstoties mīlestībā uz to, "Mūzikas Saule" vēlas dot ieguldījumu abu meistarību godināšanā. Lūk, pirmā bezdelīga – Lūcijas Garūtas māsas mazmeitas, tēlnieces Dainas Pormales teksts par Garūtas un Raiņa radošo dialogu.

Daina Pormale

Raiņa un Aspazijas dzeja Lūcijas Garūtas mūzikā

Ar Aspazijas dzeju Lūcijai Garūtai ir tikai divi opusi: solodziesma "Trīs mācības" (1929) un duets "Sarkanota saule lēca", kas vēlīts Mildai Brehmanei-Štengelēi un Hertai Lūsei.

Dziesmā ar Aspazijas vārdiem "Trīs mācības" ir trīs kontrastējoši, bet tematiski radnieciski posmi. Pirmo tumšās krāsās veidoto zvaigznes mācību iedvesmo vārdi "nelaid, ak, nelaid tur tumsu iekšā", otro dramatisko galotnes mācību – teksts "lūsti, ja lauž, – tik nebūs tev liekties". Trešā – ogle noslēgumu "dedzi un paliec vienmēr kvēla". Tā faktiski ir Lūcijas Garūtas būtība.

Savukārt ar Raiņa dzeju Lūcijai Garūtai ir vairākas nozīmīgas solodziesmas: pirmskara periodā – "Pats" (1929), "Kalnā kāpējs" (1939) un "Mēness laiva" (1939, veltījums Mildai Brehmanei-Štengelēi) – neapšaubāmi pērles; pēc Otrā pasaules kara – "Pavasara dziesma" (1945–46), "Vienīgā zvaigzne" (1953), "Gaismas pils" (1967), "Šīs lielās dienas tev liecina" (1967) un duets "Sniega diena", kas komponēts pirmajos pēckara gados. Saskaņā ar Dzintras Erlihās pētījumu par Garūtas kameramūziku ir vēl arī solodziesmas "Jaunais laiks" un "Zilītes vēsts" ar nezināmu datējumu.

Lūcijas Garūtas pirmā dziesma ar Raiņa vārdiem ir "Pats" (dzejolis no krājuma "Tālas noskaņas zilā vakarā"). Dzejnieka cildenais aicinājums "Priekš citiem darbodamies, attīsti | Pats savus spēkus negurstošā karā – | Un mūžīgs darba lauks būs tavā varā | Un mū-

žam jaunots spēks un ieroči" komponistei liek izvēlēties ritmiski spraigus akordos. Šī dziesma skan Garūtas "III Kompozīciju vakarā" 1929. gada 30. novembrī (gandrīz trīs mēnešus pēc Raiņa nāves). Lūcijai tad ir tikai 27 gadi.

Neskaitot dažaskordziesmas, Lūcijai Garūtai ar Raiņa dzeju ir vēl oratorija "Dzīvā kvēle". Raiņa darbs iedvesmojis Garūtu arī uz simfoniskās teiksmas "Zelta zirgs" tapšanu. Sākotnēji Lūcija Garūta bija iecerējusi rakstīt operu "Zelta zirgs", jo šis Raiņa darbs jau no agrām dienām viņai bijis nozīmīgs, bet tad viņa uzzina, ka operu jau raksta Arvīds Žilinskis. Un Garūtai top simfoniskā teiksma, kurā skan daļa no operā iecerētā, kas ir nevien domās un sirdī, bet jau uz nošpapīra fiksēts.

Līdzīgs stāsts arī par Raiņa lugu "Pūt, vējiņi!" – arī šis darbs ir Garūtai no jaunām dienām iemīļots, ar māsām izspēlētas daudzas šīs lugas ainas. Bet operu uzraksta cita komponiste – Felicita Tomsone.

"DZĪVĀ KVĒLE"

Oratorijas epigrāfā autore raksta "Piemīņas velte Saules un Brīves dziesminiekam, Tautas dzejniekam Rainim 100 gadu dzimšanas dienas atcerei".

No komponistes atmiņām (1972):

".. intensīvais darbs (JVLMA – *aut. piez.*) tā saistīja mani, ka nespēju nodoties domām par lielas formas radišanu: bija arī apziņa, ka man tam vēl trūkst meistarības. Atceros, jutu, ka nespēju izauklēt tik lielu skaņdarbu kā to vēlējos. .. Vienmēr esmu mīlējusi dzeju un mūsu dzejnieku darbus. Bieži jauna skaņdarba ideja, vārdi un mūzika mani dzimst vienlaicīgi. Apzinoties, ka neesmu dzejniece un ka no literārā viedokļa šādiem maniem darbiem varētu būt trūkumi, pēckara gados vairākkārt esmu lūgusi dzejnieces Mirdzas Ķempes konsultācijas. Viņa, iejūtīgi izprazdama katra vārda īpašo nozīmi skaņurakstā, smalkjūtīgi koriģē manas operas "Sidrabotais putns" otro redakciju, kantāti "Viņš lido!" u. c. darbus.

Citāds ir skaņdarbu process, kuriem ir mūsu dzejnieku darbi. Daudzi latviešu dzejnieku darbi man ir bijuši tuvi. Jo bieži, lasot dzeju, tūlīt esmu to dzirdējusi skaņās, pārdzīvojusi to: nākamā lapas puse tad palikusi nepāršķirta. Tā dažkārt apjomā neliels dzejoļu krājums jo ilgi ticis lasīts, ik lappusi apmīļojot un nereti skaņās dzirdot. Ne viss ticis uzrakstīts.

Vēl spilgtā atmiņā ir cits gadījums. Jau jaunībā ļoti mīļoju Raiņa

dzeju, bija daudz ļoti mīļu lapas pušu, bet aiz bijības pret Raiņa dzejas lielumu it kā neuzdriksējās tai pieskarties. Vēlāk uzrakstīju dažas dziesmas. Ilgi jau mīlēju dzeju "Dzīvā kvēle" (no [krājuma] "Tie, kas neaizmirst"). Vairākkārt pie tās atgriezoties, skumu, ka dziesmā šī dzeja it kā nespēj iemiesoties. Kad nolēmu tomēr reiz uzdriksētieties rakstīt lielas formas skaņdarbu ar Raiņa vārdiem (par kādu sen biju domājusi), tad sapratu, ka rindu skaita ziņā mazā dzeja "Dzīvā kvēle" iekšēji ir tik varena, ka tā nespēj mazā dziesmā rast savu izpausmi. Manī viss skanēja, rakstīju lielā saviļņojumā – mīlā dzejas lapas puse, apvienota ar dzejoli "Vienpatis", kļuva par manas oratorijas "Dzīvā kvēle" 5. daļu. Šī oratorija ar tik neatvairāmu spēku saistīja mani, ka tās dēļ ilgstošāk pārtrūka darbs pie uzsāktās mācību grāmatas "Harmonija". Daudzkārt esmu domājusi, kādēļ man nav iespējams sadalīties divos cilvēkos – viens no tiem ar visu sirdi varētu strādāt pie šīs grāmatas, bet otrs nodotos kompozīcijai. .."

Dzeju oratorijai komponiste izvēlējusies no Raiņa dzejas krājuma "Tie, kas neaizmirst". Tie ir tikai seši dzejoli (no 95 !), izraudzīti no krājuma divām pēdējām daļām "Gaita bez ceļa" un "Mērķi aiz mākoņiem".

Oratorijai ir piecas daļas: "Sasaukšanās", "Neparadušais", "Pie dzīvības katliem", "Atsveice biedram" un "Dzīvā kvēle". Oratorija izskan ar tituldzejoli: "Sauls dzīvā kvēle kaist | Šodien kā priekš tūkstsots gadiem. | Ģintis aug, un ģintis gaist, | Bet caur ģintu radu radiem | Brīves gars caur siržu vadiem | Mūžam līdz saulei kaist."

Oratoriju neizdodas pabeigt laikus, lai tā atskanētu Raiņa lielās jubilejas laikā 1965. gadā, kad tad tā tiek vērienīgi atzīmēta. Svaiņa Arvīda Reinvalde pēkšņā nāve 1964. gada pēdējās dienās darbu pie oratorijas pārtrauc uz ilgu laiku. Pēdējās nošu zīmes pievilktas tikai 1965. gada jūnijā, un pēc tam vēl seko darbs pie instrumentācijas. Jūnija beigās Garūta ar jauno darbu iepazīstina Komponistu savienības valdi. Zīmīgi, ka todien Komponistu savienībā viesojas Garūtas profesors instrumentācijā un viņas pirmo simfonisko darbu diriģents Jānis Mediņš savā pirmajā un arī pēdējā dzimtenes apciemojumā pēc emigrācijā pavadītiem gadiem.

Pirmatskaņojums notiek 1968. gada 13. janvārī Lielajā ģildē. Oratoriju atskaņo Latvijas Radio koris, Valsts akadēmiskais koris "Latvija", Latvijas Nacionālais simfoniskais orķestris diriģenta Leonīda Viņnera vadībā, solisti ir mecosoprāns Leonarda Daine un tenors Jānis Zābers. Oratorijas atskaņojumam jābūt piepildītam, esot **visā** ar sirdi un prātu, un tas šajā pirmatskaņojumā izdodas pilnā mērā – kongeniāli, atļausos teikt.

Ar diriģentu Viņneru Garūtai bija laba sapratne. Diriģents bija pie pulsts Klavierkoncerta pirmajā koncertatskaņojumā (pirmais atskaņojums ierakstā notika Arvīda Jansona vadībā). Viņners diriģēja arī kantāti "Viņš lido!", turklāt, kā izrādās, nevien atskaņojumā Latvijas Universitātes Lielajā aulā, bet arī Latvijas baznīcās – tā atceras ērgelnieks Tālvāldis Deksnis.

"Dzīvo kvēli" Garūta rakstīja Jāņa Zābera balsij. Dziedātājs esot teicis: "Beidzot ir ko dziedāt!" Savukārt Garūta bij priecīga, ka reiz ir atkal tenors, kurš var skandēt viņas vēstāmo **tā, kā viņa to dzird** – ar patiesi izjustu pārdzīvojumu, kvēli. Tālāko sadarbību ar Jāni Zāberu pārtrauca dziedātāja pāragrā nāve. Palicis arī ieraksts, kur abi mākslinieki redzami atskaņojam dziesmu "Kaija" – veltījumu pirmajai sievietei kosmonautei Valentīnai Tereškovai.

Arī Leonardas Daines dziedājums komponistei bija tuvs ar savu skaidrību un cēlumu. Daine ir arī viena no labākajām populārās dziesmas "Svētā mila" interpretēm. Ar Leonardu Daini Garūtai izveidojās laba sadarbība. Dziedātāja dažkārt viesojās Garūtas mājā.

Top arī oratorijas skaņu ieraksts, un tas ir liels notikums – pats fakts, ka Garūta izpelnās tādu godu. Tomēr skaņuplati izņem no apgrozības, un tā kļūst par retumu. Kā stāstīja mans tēvs, Raimonds Pormalis, viņš vienu skaņuplati dabūja, jo pazina kādu toreizējā universālveikala (mūsdienās "Galerijas Centrs") darbinieku. Tomēr šo plati nācās atdot Garūtai, jo autoram toreiz laikam taču nepienācās obligāto eksemplāru skaits. Tēvs daudzkārt stāstīja, kā palicis bez šīs plates, ko labprāt būtu klausījis un klasījis. Vēlāko

gadu gaitā Latvijas Radio atskaņo vien kādas daļas no šīs oratorijas. Atceros Garūtu lasām par to "Rīgas Viļņos". Tas bija zināms prieks, jo vismaz kaut kas nāca dzirdams.

Par oratorijas sarežģīto likteni pirms dažiem gadiem ar "Mūzikas Sauli" atmiņās dalījās Oļģerts Grāvītis: "Jau oratorijas pirmajā daļā Lūcite laiž vaļā pilnā tvaikā: "Brāļi, brāļi, esat tuvi, kas tāļi!" Pēc koncerta Komponistu savienība no Centrālkomitejas saņem darbaļaužu sūdzības kopiju, sak, kā jūs atļaujāt tai nacionālistei Garūtai aicināt mūs sabrāļoties ar emigrantiem, dzimtenes nodevējiem?! Aivars Goris aicina savienības atbildīgo sekretāru Grāvīti izmeklēt šo jautājumu. Nolēmām sasaukt zinošus vīrus no Zinātņu akadēmijas, lai tie izspriež, vai Raiņa krājumā "Gals un sākums" 1906. gadā aprakstītajiem cara izklīdinātajiem brāļiem ir kāds sakars ar pēckara emigrantiem? Notiek partijas sanāksme, mēs tikai samirkšķināmies, lai beigās varētu uzrakstīt, ka notika apspriede, jautājumu izskatījām un konstatējām, ka Lūcijas Garūtas oratorija ir cienijams mūsdienīgs skaņdarbs. Tomēr, ja nemaldos, kāds atbildīgs Latvijas Radio darbinieks nobijās un apmēram divus gadus neraidīja "Dzīvo kvēli". Atkal bija klapatošana – rakstījām uz radio, kāpēc neraida šādu brīnišķīgu mūziku? Labi, ka neviens nedeķa rikojumu iznīcināt ierakstu. Starp citu, mēs visi spējām vienoties, ka Lūcijai Garūtai neko neteiksim par sūdzību."

Lūcija Garūta raksta: "Darbs pie oratorijas ļoti aizrāva, jo Raiņa dzeja, doma spārno un apgāro. Katrs dzejas vārds ir kā granītā cirsts, daudznozīmīgs, tik spēcīgi izteiksmīgs, ka izmantoju pilnus dzeju tekstus, neko neizlaižot, tikai atkārtojot, kā to prasīja mūzikas plūdums. Raiņa dzejā ir gan dramatisms, gan traģika, gan ciņas spēks

Erna Reinvalde, Lūcija Garūta un Olga Krastiņa pēc 60 gadu jubilejas koncerta, 1962

un bezgalīgas gaismas ilgas, ticība gaismai un tam, ka cilvēce vienmēr iet **sauļup**." Šī pēdējā doma komponistei sevišķi tuva.

Oratorijas "Dzīvā kvēle" iecere ir viengabalaina un rūpīgi pārdomāta. Uz lielo vispārīnājumu komponisti ierosināja galvenokārt darba ideja, tās spēcīgais un humānais pamats – rainiskās saules ilgas. Kā mirdzoša stīga tās vijas cauri visam skaņdarbam un piepildījumu rod gandrīz vai bēthoveniski himniskā pacilājumā pāri plūstošajā noslēguma daļā.

Silvija Stumbre raksta: "Jūtams, ka raženāka kļuvusi vispārējā kompozīcijas tehnika — koris un orķestris kļuvis skanīgāks, prasīgi un daudzpusīgi izmantoti lieli solistu un kora ansambļi, dažādi polifonijas paņēmieni. Turklāt šis varenais kopums raisās pilnīgi brīvi, bez jebkādas samākslotības."

Lūcijas Garūtas 100. dzimšanas dienas gadā (2002) Lūcijas Garūtas fondam izdodas panākt, ka oratoriju atskaņo Lielajā ģildē. Raiņa dzejas parindeni vācu valodā jau 2000. gadā izveido Kristīne Circenis. Bija iecere aicināt šveiciešu diriģentu Marčello Vioti (*Viotti*, 1954–2005). Satiku diriģentu Viņē, viņš to visu ar atsaucību uzņēma. Diemžēl diriģents saslima un pēc dažiem gadiem arī atstāja šo pasauli.

Ar Lūcijas Garūtas oratoriju "Dzīvā kvēle" latviešu mūzika iegūst vēl vienu rainisku skaņdarbu. Ieceres monumentalitātes ziņā oratorija sasauca ar tādiem darbiem kā Jāņa Mediņa opera "Uguns un nakts" un Ādolfa Skultes Otrā simfonija *Ave sol*.

PĒC "DZĪVĀS KVĒLES"

1967. gada vasara. Klusās darba stundās [Garūtas ģimenes varšņīcā] Vecākās rodas dziesma "Viņu spēks" ar komponistes vārdiem. Tajā it kā turpināta oratorijas "Dzīvā kvēle" doma – brāļi, kas tāli, esiet tuvi! Dziesma rakstīta Jānim Zāberam. Vasaras beigās komponiste sacer episki spēcīgu solodziesmu "Gaismas pils" ar Raiņa vārdiem (no krājuma "Vētras sēja"). Šo kompozīciju gribas salīdzināt ar Alfrēda Kalniņa "Pastardienas" varenajiem metiem, tik iespaidīga tā ir ar savu dobji basos skanošo, plašo instrumentālo ievadu, vērīnīgo, vokāli skanīgi un iedvesmīgi veidoto dziedājumu un spožo kulmināciju. Garūtas "Gaismas pils" klavierpartijas simfoniskums patiesībā vairāk piemērots orķestra pavadījumam. Ar to tiek akcentēta dziesmas galvenā doma – tikai darbā, ciņā veidojas cilvēka personība un rodama dzīves jēga. Raiņa dzejas skaidro domu pauz noteikta un pacilājoša melodija. Komponiste šeit pirmo reizi izmanto diatoniku, atsakoties no alterējumiem, kas pat visgaišākajam mažoram Garūtas skaņdarbos tomēr piešķir tādu kā noēnojumu. Un tikai vidusdaļā līdz ar tekstu "sargies būt kā nabagie garā, kas, sevi projām sviežot, laimīgi" klavierpavadījumā ietvertas hromatiski bēguļojošas, slidošas saskaņas.

Tāpat kā Mediņu un Skulti, arī Lūciju Garūtu ietekmēja Raiņa dzejas lielums. Katra vārda un domas nozīmīgums un plašais risinājums pakļāva mūziku dzejai, liekot atkāpties mūzikas formas robežām. Nav viegli, jo apjoms, doma pārāk **liela**. Tam nevar tā pārsīriet pāri. Garūtas veidotās mūzikas attīstībai ir sava loģika un pamatojums. Jo cilvēkam jau arī parasti nepietiek, ja ko pasaka vienreiz. Aptveršana prasa vairāk laika...

SIMFONISKĀ TEIKSMA "ZELTA ZIRGS"

Jau no bērnu dienām Lūcijai ļoti tuvi un mīļi ir Raiņa lugas "Pūt, vējiņi!" tēli. Abas ar māsu Ernu viņas veselīem fragmentiem citēja lugas teksta muzikālās rindas. Un tā visu mūžu: to man nācās piedzīvot, kad attiecīgās rindas atskanēja iederīgā brīdī (tāpat bieži tika citēta Anna Brigadere, piemēram, no lugas "Sprīdītis"). Bet – Raiņa "Pūt, vējiņi!" komponēja Felicita Tomsone.

Arī Raiņa "Zelta zirgs" Garūtai vienmēr palika lolots, bet nepiepildīts sapnis. Sevišķi tuvs viņai bija Antiņa tēls ar savu sirsniņo un nesavtīgo milu pret Saulcerīti. Garūta pat iesāka darbu pie šīs operas, bet tad nāca zināms, ka pie komponēšanas jau ķeries Arvids Žilinskis. Un otra opera jau nevar tapt. Tomēr Garūta sacerējusi jau gana, lai ietvertu to simfoniskā teiksmā. 1958. un 1959. gadā viņa strādā pie šī darba. 1960. gadā koncertā "Latviešu jaunā simfoniskā mūzika" skan teiksmas pirmatskaņojums.

"Zelta zirgs" ir programmatiskais darbs. Tā saturu Lūcija Garūta, tāpat kā agrāk instrumentālajā daiļradē, fiksējusi ne vien ar paskaidrojošiem virsrakstiem, bet arī ar norādēm partitūrā līdzās tempu apzīmējumiem.

Teiksma veidota divās daļās: I. "Antiņš pie apburtā stikla kalna" un II. "Antiņš izglābj Saulcerīti". Pirmo daļu var uzskatīt par teiksmas ievadu vai prologu, savukārt otrā daļa atklāj Antiņa varoņdarbu.

Teiksmas ievadā attēlots noslēpumā tīrais stikla kalns. Stīgu vibrējošajā, kā no tālienes skanošajā fonā iezīmējas nelieli čelēstas un arfas motīvi, tos pārtver citi liegi skanoši instrumenti. Pēc tam mežrags un čelli vēstoši sāk teiksmas motīvu, kam raksturīgs kvintās intervāls. Pirmās daļas vidusposmā skan pretspēku muzikālie tēli – Melnā māte, vēji un kraukļi, kas sargā mūžamiegā dusošo Saulcerīti stikla kalna virsotnē. Melnās mātes tēmu pārskan stīgu brāžmainās arpēdžijas, tēlojot vēja aurus, turklāt metāla pušaminstrumentos nepārtrauc skanēt liktenīgi drūmais Melnās mātes motīvs. Līdz ar šo motīvu Lūcijas Garūtas mūzikas harmonijas valodā ienākušas jaunas trijskaņu secības, kas ar savdabīgu pakāpju kolorēšanu mūzikai piešķir spilgtu fantastikas nokrāsu.

- "Tētiņ, kurš to uzmodinās?"
- "Kurš tik mīlīgs būs kā saule."
- "Tētiņ, kurš to zemē nesīs?"
- "Kurš tik stiprs būs kā saule."

Antiņa jautājumi balstās uz viņa tēmas vokāli dziedošajām intonācijām; muzikālā izteiksme ir skumja. Baltā tēva atbildes turpretim ir gaišas, intonāti saistītas ar Antiņa motīva noslēguma raksturīgo intonāciju. Iezīmīgi šeit darināts skaņdarba tonālais plānojums – Baltā tēva atbildes un sekojošie trīs Antiņa augsmes posmi veidoti vienādās tonalitātēs.

Gleznaini, piemēram, ar divu arfu *glissando* pretvirzienā, tiek attēlota Antiņa pārvēršanās vara jātniekā un viņa pirmais jājiens stikla kalnā. Spraiguma atslābums un Antiņa tēmas žēlais skanējums liecina, ka vara zirgs nav sasniedzis stikla kalna virsotni. Līdzīgi notiek ar sudraba jātnieku. Triumfē ļaunie spēki. Atskanot Melnās mātes, vēju un kraukļu tēmām, veidojas skaņdarba visdramatiskākā kulminācija.

Plaši tēlota Antiņa trešā izaugsme, kas noved pie spožā, pārliecinošā Do mažorā veidotās pārvēršanās zelta jātniekā. Mūzikā tagad vairs dominējoša nav skumji žēlā tercās intonācija, bet Antiņa sauciena kvinta. Gaišā mirdzumā stikla kalna galotnē Antiņš ierauga Saulcerīti. Atkal atskan pirmās daļas ievadam tuvais stikla kalna gleznainais raksturojums. Silti ieskanas vijoles solo.

Komponiste partitūrā vijoles partijai pievienojusi Raiņa vārdus: "Sirds man mūžam ilgās jūtas | Tālu balsi mīļi saucam, | Tālu zvaigzni mīļi mirdzam." (no lugas "Zelta zirgs" ceturtā cēliena)

Saulvedis sauc Saulcerīti, aicina to celties, lūkoties, kur saule lec. Baltā tēva un Antiņa motīvi tagad apvienojušies vienā, un krītošās žēlās intonācijas pārvērtušās par augšupiecīgām.

Saviļņojošs *Appassionato* posms rezumē Antiņa jūtas, iezīmējot seno ilgu piepildījumu. Tas pāriet *Maestoso* – noslēgumā ar himnisku dziedājumu metāla pušaminstrumentos un gavilējošu, brāzmojošu kustību stīginstrumentos, apliecinot Raiņa domu:

"Saulcerīte! | Nu tā paglābta no nāves! | Saule mums ir atgriezies."

Tumsas spēku tēlojumā pēkšņi žēli ieskanas vijoles solo jeb Antiņa ilgu tēma – "Saulcerīte, Saulcerīte!" Motīva ritmiskais zīmējums pilnīgi atbilst vārda 'Saulcerīte' izrunas intonācijai. Bet tad tumsas spēki saceldamies nomāc Antiņa saucienā. Teiksmas pirmo daļu noslēdz apburtā kalna muzikālais tēlojums, kurā ievijas žēlais, nopūtai līdzīgais Antiņa sauciena vadmotīvs un Melnās mātes muzikālā tēla draudīgās ieskaņas.

Teiksmas otrās daļas "Saulvedis izglābj Saulcerīti" ievadā it kā skan Antiņa un Baltā tēva dialogs: "Tētiņ, kurš tai kalnā uzjās?" – "Kurš tik skaidris būs kā saule." Iekams izskan pēdējie uzvarošie noslēguma akordi, komponiste vēlreiz maigi liek ieskanēties Antiņa saucienam, tā pasvitrojot domu, ka tikai viņa lielās ilgas pēc tālās zvaigznes atnesušas cilvēkiem sauli un laimi – Saulcerīti.

Ļoti daudz skaistu, ierosinošu muzikālu domu ir Lūcijas Garūtas simfoniskajā teiksmā "Zelta zirgs". Apbrīnojama ir komponistes spēja sakausēt mūzikas tēlus un tēmas organiskā vienībā un parādīt tos pārvērtībā, lai izceltu Raiņa lugas izaugsmes un pilnveidošanās ideju. Partitūras skanējums ir bagāts, tajā ir daudz jaunu krāsu. Komponiste tik detalizēti attēlojusi Raiņa lugas idejiski nozīmīgākos fragmentus, pat dialogus, ka to varētu iedomāties kā vokālsimfonisku tēlojumu, ja dažas ļoti dziedoši veidotās tēmas ar Raiņa vārdiem dziedātu solisti.

DIVAS ATMIŅAS

Ar oratoriju "Dzīvā kvēle" man personīgi saistās kādi jau no patālas pagātnes vēstāmi stāsti.

Mana mamma Zvaigzne Pormale strādāja par saimniecības daļas vadītāju Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā, kurš bija ļoti darbīgs Raiņa simtgades laikā. Es arī biju visā tajā "iesaistīta", jo mammai bija daudz stāstāmā par notiekošo.

Mūsu dārzā vēdinājās Raiņa tagad slavenais peldmētēlis, kas bija mammai uzticēts restaurēšanai un izmazgāšanai. Visi tad nevarējām vakarā iet uz jūru, jo kādam bij jāpaliek mājās, lai mētēlis nepaliktu sētā viens.

Uz Jasmuīžu aizceļoja mana vectēva Reiņa Pormaļa (viņš dzimis

Ar māsu Ernu un radubērniem Vecākos, 1968

Dignājā, Sēlijā, tātad relatīvi tuvu Jasmuižai, un desmit gadu vēlāk nekā Rainis, te var vilkt emocionālu saiti) skaistais rakstāmgalds ar smagnējām kājām. Atmiņā tas kā miglains tēls. Ļoti sen neesmu bijusi tajā pusē. Būtu jāprauga rakstāmgalds, kas derēja attiecīgā laikposma Raiņa darbistabas iekārtošanai.

Ir īpašs stāsts par Raiņa un Aspazijas Majoru mājas atklāšanu, mums saglabājušies arī daži fotokadri. Strādnieki, kas atjaunoja šo namu, bija saposušies atnākuši uz atklāšanu. Bet viņiem nācās palikt aiz sētas, jo bija ieradušies augsti viesi. Vienkāršiem cilvēkiem tur vietas nebija. Tiesa, telpas tur namā ir sauras, un tas ierobežo apmeklētāju daudzumu vienā piegājienā. Bet galvenais bija attieksme pret cilvēkiem. Šī epizode mammas stāstījumā palikusi spilgtā atmiņā, it kā tas būtu noticis nesen, bet tobrīd man bija tikai deviņi gadi.

Vēl viens stāsts saistās ar Lūcijas Garūtas piemiņas zīmi. Tā tika atklāta komponistes 80. dzimšanas dienas atcerē 1982. gada 14. maijā Rīgas I Meža kapos. Piemiņas zīmes moto ir "Sauls dzīvā kvēle kaist" no oratorijas "Dzīvā kvēle" fināla.

Zīme veidota, pakļaujoties šīs tēmas skanējumam – bronzas akordos kā stabulēs. Finanšu apsvērumu dēļ nācās samazināt zīmes izmēru (līdzīgi kā nesen Gaismas pili), un es, būdama autore, uzņēmu to bez atsaucības, jo izmainījās laukuma un veidojuma attiecības, bet citi to tā neizjuta.

Piemiņas zīmes iecere un īstenojums radās saistībā ar Latvijas Kultūras ministriju un toreizējo ministru Vladimīru Kaupužu. To atbalstīja arī Latvijas Komponistu savienība un Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija. Darba gaitā piemiņas zīmes metu konsultēja Kultūras ministrijas tēlnieku komisija, arhitekts Jānis Dripe, JVLMA pārstāvji. Zīme tapa sadarbībā ar manu māsu tēlnieci Baibu Pormali, jo darbs bija jāizveido samērā īsā laikposmā, līdztekus intensīvi strādājot pedagoga darbu. Finansiālo pamatu deva tuviņieki – Lūcijas Garūtas māsa Olga Krastiņa un Erna Reinvalde. Diemžēl 1993. gada janvāra beigās, sniega pilnā un aukstā laikā, piemiņas zīme tika sagāzta. Cik var secināt, – lai iegūtu bronzu, no kā tā veidota. Laimīgas sakritības dēļ to drīz vien atklāja, un izdevās zīmi izglābt, pateicoties arī zemessargu palīdzībai. Demontēto, no divpadsmit elementiem sastāvošo piemiņas zīmi novietoja Brāļu kapos. Pēc kāda laika zīme nonāca Latvijas Nacionālajā mākslas muzejā līdz ar vienošanos, ka tā tur tiks uzglabāta.

Ir pagājis ilgs laiks. Domājām un cerējām, ka varēsīm novietot zīmi atpakaļ Garūtas atdusas vietā. Pagaidām gan šāda iespējāmība arvien attālinās. To iznīcināt nav tiesību, turklāt zīmes īpašnieks nav Lūcijas Garūtas fonds.

Zīme bijusi iekļauta pieminekļu sarakstos, par to rakstīts Meža kapiem veltītajā grāmatā u. c. Demontētā veidā piemiņas zīmei ir teju tikai materiālā – bronzas vērtība. Bet pie katra zīmes elementa, pie nošuraksta un kopveidola veikts rūpīgs darbs. Laikā, kad darbs tapa, bronza bija dārga, bet ne iekārojama. Bronzā veidotie pieminekļi un burti stāvēja gadu desmitiem, jo nebija iespējas bronzu "realizēt".

2002. gada 14. maijā, komponistes Lūcijas Garūtas simtgadē, tika atklāta akmens piemiņas zīme, un tā bija Lūcijas Garūtas fonda iniciatīva. Finansiālais pamats bija ziedojumi no Garūtas kantātes "Dievs, Tava zeme deg!" atskaņojuma 2002. gada maijā.

RAINIS UN DARBS

Kā vienu no vislabāk zināmajiem Raiņa daiļrades paraugiem var nosaukt dzejoli "Pirmais un pēdējais vārds". Tas tiek bieži citēts, un, kā jau tas ir ar tekstiem, ko daudz dzirdam, mēs bieži vien to nedzirdam pēc būtības. Būtu vērts nokratīt visus aizspriedumu putekļus un kā no jauna saklausīt Raiņa teikto:

"Mans vārds ir viens, viņš liksies skarbs: | Kad gars tev ir kūrtis un saīdzis, | Kad pats sev par nastu tu palicis, | Viens vienīgs tad ir līdzeklis: | Darbs."

Šis dzejolis lasāms krājumā "Tie, kas neaizmirst", kurā Lūcija Garūta smēla iedvesmu oratorijai "Dzīvā kvēle". Paša dzejnieka dotais ievads daudz labāk palīdz saprast un izjust krājumā vēstīto. Te pirmās rindkopas no Raiņa ievada.

"Daudzi var aizmirst, daudzus var aizmirst: draugs draugu, brālis brāli, vēl vairāk – māte bērnu, vēl vairāk – vīrs pienākumu, vēl vairāk – dzimtene sevi, savus bērnus un savu nākotni reizē. Dzelzs sadilst, cilvēku smadzenes nau dzelzs. Bet ilgi kalta dzelzs top tēraudis. Ir bijuši un būs vienmēr tie, kas neaizmirst. Tie ir dzīvā vēsture, kas atmiņu dzeļ. Kad dzimtene aizmirst savu nākotni, tie to neaizmirsīs, – tie ir dzīvā nākotne, kas dziņu dzeļ. Un tie paši ir bijuši un būs vienmēr tie, kurus dzimtene izraidīs no sevis, jo viņi nesīs garīgu dzīvību, kādu vēl nespēj dzimtene dzīvot, bet bez kuras tomēr viņai nau nākotnes. Tie ir tie paši, kuri zaudē tēvijū un atrod pasauli, zaudē sevi un atrod cilvēci... "viena, kas mīlēja" ...

Bet lai paliek tā runa; viņa uzvanda jūtas, kurām labāk nekustēties. – "Jā, labāk nekustēties!" es dzirdu sivas balsis, "bet kuri tad bij tie uzvandītāji un kustinātāji, kas ar savām skaļām frāzēm, pārspīlētām jūtām un ideāliem aizrāva visus neziņā? Taču tie paši, kas arī tagad vēl negrib aizmirst to, kas visiem jau apnicis. Bet nu nau vairs tas laiks; nu mēs esam augšā un mēs noteiksim. Aizmirst būs visu. – Un kas tad jums pašiem no tā tika? Cik laimīgi tad nu esat? Krietnusu miera darbus negribēja strādāt...," un gari, gari es dzirdu tā runājam.

Jau gadi gājuši, | Jau ūdeņi krituši –

Es viņus pazīnu no tā viena vārda: "Kas jums pašiem no tā tika?" – Nekas cits mums netika kā vien pašu lemtais liktenis, un tanī arī mūsu laime. Bet jūs, kuru laiks nācis uz laiku, – kas jums no tā ticis? – Jūs meklējat un atrodat, – lai kā, lai kur – mīlīgu aizmīršanos; lai tā arī nepastāv, lai tai arī nau spēka dot jums iekšēju mieru, – spēku jūs vairs nepanesat. Ikdienu ko jaunu, lai ar pārejošu, lai tikai reibinošu.

Jūs esat nokusuši, es saprotu: no ideāliem un no citu pūlēm un ciešanām; – jūs gribat klusi atpūsties "saulainā stūrītī", un jūs to meklēsat starp klusiem kapiem, kur atpūšas tie, kam nau cita miera. Kas arī lai sajūsminājas priekš kapiem? Varbūt tas pats atļauts nau un pielaistas top tikai skumjas? Kādi nu vairs netverami pienākumi, kad jums vajga tveramu panākumu? – Jūs nespējat citādi. Mēs arī nespējam citādi, kā sevi dot. Laiks pāršķirs jūsu paaudzi, kā zēns pāršķir lapas pusi grāmatā. Mēs nākamo paaudzi nepazīstām, bet nepazīstamais man arvien bijis tuvāk nekā pazīstamais.

Bet es neviļus tapis rūgts, iedomājoties, ka arī es gan sen, sen cēlies no tās pašas saknes un ka man varbūt vēl tagad tur ir nezināmi draugi, jo cilvēki ir visur un dziļumā katrs ir cilvēks. Kā lai būtu rūgts pret jums? – jo sakāt, jūs, smejošās sirdis, vai jūs esat laimīgas? Zaļošie lauki, vai jūs esat auglīgi? Lauki varbūt zaļi no nezālēm; sirdis izsmējušās iet pašnāvībā un paliek bez augļu. Šodien vēl lielākais, kas bij jūsu starpā, Tolstojs, bēga no jums, kaut arī vēlū, savā dzīves galā, kaut arī ne uz jaunu dzīvi, bet uz nāvi; bēga neizstumts, neizdzīts, aiz savas gribas; aiz skaidrības jūtām, jo viņš bij cilvēks. Nu jūsu dzīve vēl tukšāka. – Kā lai es jūs nīstu? Jūs tik nelaimīgi. Arī jūsu starpā būs, kas cietuši – un nevar aizmirst. Un kā lai nīstu tie, kam lemts tomēr reiz uzvarēt?

Ne rūgtināt, ne baidēt negrib nevienu šī grāmata; jo klusa lai viņa ir, klusāka par "klusu"; lai ir atšķirto un atraitņu, un pārcietušo kluso varoņu grāmata. No piemiņas un pagātnes skan šī rudens dziesma, un tikai tik tālu var viņu pieskaitīt tagadnei, ka savas sāpes un trimdas un – mēs ceram, arī piemiņa – vēl turpinājas, kaut arī visiem apnikušas, kā ilgi streikotāji. 🌱